

УДК 130.2:176.8

ГАЗНЮК Лідія – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних наук, Харківська державна академія фізичної культури, 99, вул. Клочківська, м. Харків, Україна, індекс 61058 (lidiagazn@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4444-3965>

СЕМЕНОВА Юлія – кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри гуманітарних наук, Харківська державна академія фізичної культури, 99, вул. Клочківська, м. Харків, Україна, індекс 61058 (semenova.yuliia.a@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6652-1659>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.41.5>

Бібліографічний опис статті: Газнюк, Л., Семенова, Ю. (2020). Аномія як фактор руйнування здоров'я людини. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 41, 71–83, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.41.5>

АНОМІЯ ЯК ФАКТОР РУЙНУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Анотація. Сучасне соціальне буття характеризується кризою цінностей, зростанням бездуховності й цинізму, масовою недовірою людей один до одного, зниження значимості й загалом безглуздістю людського життя, що негативно позначається на здоров'ї людини. Аномія призводить до формування масових негативних почуттів і емоцій і порушення ефективного ціннісного обміну. Нейтралізація аномії передбачає включення людини в соціальні практики, запобігання процесам деритуалізації. Необхідно розвивати інвайроментальні цінності за рахунок турботи про екологію, розвитку масової освіти й виховання, культури природного відпочинку й туризму, а також підвищення інформаційної грамотності населення в аспекті зниження негативних ефектів взаємодії з електронними пристроями. **Метою** статті є обґрунтування стану аномії в сучасному суспільстві та з'ясування її негативного впливу на здоров'я людини. **Методологічними** засадами

стали ідеї Е. Дюркгейма, Й. Галтунга, Р. Гвардіні, Р. Інглхарта, В. Франкла, Е. Фромма, А. Макінтайр, Ч. Тейлора, М. Уолцера, які використовуються задля вивчення феномена аномії та її подолання в соціокультурному бутті як чинника, що сприяє руйнуванню здоров'я людини. **Наукова новизна** полягає в аналізі низки особистісних факторів аномії, що являють собою певні соціокультурні практики й відносини, які руйнують здоров'я людини. **Висновки.** Показано, як індивідуальна форма аномії, що являє собою факт суб'єктивної свідомості, пов'язана з негативними переживаннями й утілюється в об'єктивованих соціальних діях. Обґрунтовано, що почуття й емоції виступають первинним елементом формування і трансляції біологічних цінностей, аномія зароджується на рівні суб'єктивних переживань як спотворення процесу генезису цінностей. Відзначається, що людський досвід обумовлює можливість настання аномії під впливом негативних явищ, наприклад, нудьги, сенсорної депривації, припинення, екологічної кризи, самотності, дефіциту спілкування та інформатизації життя. З'ясовано, що ритуали являють собою елемент генезису аксіосфери, оскільки дають змогу створити міжособистісні цінності в ситуації лімінальності, і транслують ідеали за допомогою освіти як міжсуб'єктивного поля соціальних взаємодій, що конститує об'єктивний і загальнозначущий світ цінностей і смислів. При аномії ритуали не функціонують належним чином, що призводить до соціальної атомізації й відчуження індивідів, нерозв'язності групових конфліктів, дезінтеграції суспільства, збіднення чуттєво-емоційного життя, що впливає на загальний стан самопочуття і здоров'я. В аномічних умовах змінюється стан здоров'я і самопочуття людини, що виражається у виникненні психічних захворювань та антисоціальних форм поведінки. Аномію варто розглядати як психічне відхилення в розвитку, соціальну хворобу, проте не тільки відхилення від установлених у культурі порядків, а і як психопатологію особистості, порушення природних, біологічних підвалів її життєдіяльності.

Ключові слова: здоров'я людини, екзистенційні переживання, чуттєво-емоційне життя, міжособистісне відчуження, ритуали, аномія.

GAZNIUK Lidiia – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Humanities, Kharkiv State Academy of Physical Culture, 99, Klochkivska str., Kharkiv, Ukraine, postal code 61058 (lidiagazn@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4444-3965>

SEMENOVA Yuliia – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Humanities, Kharkiv State Academy of Physical Culture, 99, Klochkivska str., Kharkiv, Ukraine, postal code 61058 (semenova.yuliia.a@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6652-1659>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.41.5>

To cite this article: Gazniuk, L., Semenova Yu. (2020). Anomiia yak faktor ruivnivanja zdorovia liudyny [Anomie as a factor of destruction of human health]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Seriia "Filosofia"* – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 41, 71–83, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.41.5>

ANOMIE AS A FACTOR OF DESTRUCTION OF HUMAN HEALTH

Summary. Modern social life is characterized by a crisis of values, growing spirituality and cynicism, mass distrust of people, the decline of significance and the general absurdity of human life, which negatively affects human health. Anomie leads to the formation of mass negative feelings and emotions and the violation of effective value exchange. Neutralization of anomie involves the inclusion of man in social practices, prevention of de-ritualization processes. It is necessary to develop environmental values through care for the environment, the development of mass education and upbringing, culture of natural recreation and tourism, as well as increasing information literacy of the population in terms of reducing the negative effects of interaction with electronic devices. **The purpose** of the article is to substantiate the state of anomie in modern society and to clarify its negative impact on human health. The **methodological** principles were the ideas of E. Durkheim, J. Galtung, R. Guardini, R. Inglehart, W. Frankl, E. Fromm, A. McIntyre, C. Taylor,

*M. Walzer, which are used to study of the phenomenon of anomie and its overcoming in socio-cultural life, as a factor that contributes to the destruction of human health. The **scientific novelty** is presented in the analysis of a number of personal factors of anomie, which are certain socio-cultural practices and attitudes that destroy human health. **Conclusions.** It is shown as an individual form of anomie, which is a fact of subjective consciousness, associated with negative experiences, and is embodied in objectified social actions. It is substantiated that feelings and emotions are the primary element of the formation and translation of biological values, anomie arises at the level of subjective experiences, as a distortion of the process of genesis of values. It is noted that human experience determines the possibility of anomie under the influence of negative phenomena, such as boredom, sensory deprivation, humiliation, environmental crisis, loneliness, lack of communication and informatization of life. Rituals have been found to be an element of the genesis of the axiosphere, as they create interpersonal values in a liminal situation, and transmit ideals through education as an intersubjective field of social interaction that constitutes an objective and universal world of values and meanings. With anomie, rituals do not function properly, which leads to social atomization and alienation of individuals, insolubility of group conflicts, disintegration of society, impoverishment of sensory-emotional life, which affects the general state of health and well-being. In anomic conditions, the state of health and well-being of a person changes, which is expressed in the emergence of mental illness and antisocial behavior. Anomie should be considered as a mental deviation in development, a social disease, but not only a deviation from the established cultural order, but as a psychopathology of personality, a violation of the natural, biological foundations of its life.*

Key words: human health, existential experiences, sensory-emotional life, interpersonal alienation, rituals, anomie.

Постановка проблеми. У соціальні часи, коли моральні стандарти і правові норми втрачають свою ефективність в управлінні соціальною поведінкою, система соціокультурних обмежень руйнується. Індивіди починають відчувати себе відчуженими від культурної системи, відчують всеохоплююче почуття смутку й міжособистісного відчуження. В обставинах

і ситуаціях, коли людина відчуває себе все більш відірваною від суспільства, вона втрачає мотивацію поводити себе відповідно до його моральних вимог. Цей психологічний досвід та екзистенційні моменти особистості стають причиною аномії, у результаті якої руйнується здоров'я людини (Газнюк, Семенова, 2014). Щороку збільшується кількість людей, які помирають від наркотиків, у світі відбувається одне самогубство в сорок секунд (близько 800 тисяч у рік). Це лише деякі цифри, які говорять про глибину проблеми кризи суспільства, пов'язаної із занепадом релігій (М.О. Бердяєв, Р. Генон, Ж. Маритен), трансформацією вищих цінностей (Б.П. Вишеславцев, М.О. Лоський), пануванням техніко-технологічного розвитку (М. Гайдеггер). Поряд із природними, екологічними та іншими факторами значної шкоди здоров'ю людини завдають різні соціокультурні патології, до яких можна зарахувати не тільки давно відомі феномени: злочинність, алкоголізм, наркоманію, самогубства, а й такі приховані від «неозброєного ока» явища, як нігілізм, цинізм, масова самотність і байдужість, безглуздість життя, порушення законів та ігнорування норм моралі (Хамфрі, 2014). До низки факторів особистісної аномії варто зарахувати: спотворення сенсу життя або його втрату; непристосованість людини до життя в суспільстві, що трансформується; відчуження; конфлікт культур і швидкий темп змін у сучасному соціумі; специфічне поєднання особистісних якостей і сприйняття навколишнього світу; негативну оцінку індивіда референтною групою; самотність; зростання людських бажань у суспільстві споживання й неможливість їх задовольнити повною мірою; зміна відчуття життєвого часу й горизонту планування майбутнього. Феномен аномії варто розглядати як психічне відхилення в розвитку, соціальну хворобу, проте не тільки відхилення від установлених у культурі порядків, це психопатологія особистості, порушення природних, біологічних підвалин її життєдіяльності. В аномічних умовах змінюється природа людини, що виражається у виникненні психічних захворювань та антисоціальних форм поведінки. Почуття й емоції відіграють визначальну роль у процесі генезису цінностей і прямо впливають на появу аномії. На початку людського життя починають формуватися біологічні цінності, які можна розділити на цінності вітальні (індивідуально-біологічні)

й інвайронментальні (екологічні, колективно-біологічні). Перші пов'язані із життєдіяльністю людини як представника живого світу. При аномії тілесні практики підпорядковують вітальне соціальному та виражаються в татуюваннях, пірсингу, хірургічних деформаціях тіла й інших явищах. Знецінення вітальних цінностей призводить до знецінення людини як біосоціокультурної істоти. Тому виправдовуються евтаназія, самогубство або будь-яка інша форма самодеструктивної поведінки. Інвайронментальні цінності визначають особливості взаємодії природного та соціокультурного середовища. Їх криза призводить до деградації екологічної культури, руйнування ідентичностей людини, відмови від відповідальності за всі соціальні й культурні обов'язки, зростання злочинності. Ознаки руйнування інвайронментальних цінностей – масове поширення самотності, нудьги, природного забруднення, злочинності, самогубств. Нейрофізіологічні дослідження дають змогу зробити висновок, що виникнення або руйнування цінностей прямо корелює зі станом організму, передусім головного мозку людини. З визнання біологічної вкоріненості цінностей впливає, що єдиним способом передачі цінності є її відтворення у свідомості, життєвому досвіді особистості. Саме спотворення чуттєво-емоційного досвіду сприяють формуванню аномії.

Метою статті є обґрунтування стану аномії, який викликається порушенням процесу генезису цінностей у культурі, виражається в двозначності та знеціненні цінностей і норм, що негативно позначається на самопочутті й здоров'ї людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальною проблемою, яка позначається на здоров'ї людини, є відчуження. Поняття відчуження дуже багатовимірне й семантично насичене, у філософії воно стало поширюватися завдяки працям Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха, К. Маркса. Вплив відчуження людини від інститутів соціальної інтеграції на формування аномії досліджував Л. Сроул. Неможливість реалізувати себе в суспільстві, відчувати себе частиною чогось великого і важливого породжує відчуття безглуздості життя й непотрібності дотримання соціальних норм. Л. Сроул (Srole, 1956) виділив п'ять параметрів аномії, які відповідають п'ятьом пунктам шкали: політичний, культурний, економічний, інтерналізовані

соціальні норми і цінності, «первинні» відносини з оточуючими. Питання передбачають байдужість громадських лідерів до людей; сприйняття соціального порядку як непостійного та непередбачуваного; неможливість досягнення цілей; відчуття безглуздості життя; відсутність підтримки з боку найближчого оточення індивіда. Л. Сроул вважає, що соціальна аномія визначає психологічну аномію, але зворотний зв'язок також важливий (Srole, 1956). Індивідуально-психологічна аномія – це інтеграція індивіда із соціокультурною системою. «Аномію» описує втрату індивідом цінностей у поєднанні зі швидкими соціальними змінами, які призводять до відсутності інтеграції в суспільному житті, і стан «зворотної» аномії, упорядкованість і законність як стан розуму, але не соціально-структурні умови. Л. Сроул описує соціально-психологічний континуум, на одному боці якого знаходиться *eupomia* – це всеохоплююче почуття індивіда «причетності Я-до-інших», на іншому боці – *apomia* – «відчуження Я-від-інших». Таким чином, психологічне відчуження може бути розглянуто як фактор аномії, але не ототожнення аномії й відчуження.

Американський соціолог Р. Макайвер (MacIver, 1950) виділяє три типи особистісної аномії, а саме: життя індивідів утрачає мету через відсутність значущих цінностей, індивіди використовую свою енергію і можливості тільки для себе, а також індивіди позбавлені значимих міжособистісних взаємин.

Основний матеріал. Появі аномії передують низка факторів, серед яких можна назвати спотворення сенсу життя або його втрату. Утрата сенсу життя, відчуття безглуздості буття може бути найважливішим фактором появи стану аномії, що відразу позначається на самопочутті й здоров'ї людини. Це може статися з різних причин: глобальні соціальні потрясіння (війни, революції, епідемії), особисті драми (серйозні травми і хвороби, утрата близьких), деградація культури (культ споживацтва, архаїзація) тощо. Одним із перших цей феномен описав австрійський психіатр Віктор Франкл, який запропонував термін «екзистенціальний вакуум», на його думку, етіологія екзистенціального вакууму впливає з таких фактів (Франкл, 1990). По-перше, людині, на відміну від тварини, ніякі спонукання й інстинкти не повідомляють, що їй потрібно робити. По-друге, на противагу минулим часам,

ніякі умовності, традиції й цінності не вказують, що їй потрібно робити. І часто вона не знає навіть, що вона, по суті, хоче робити. Замість цього, вона хоче робити те, що роблять інші, або робить те, чого хочуть від неї інші. Вона, так би мовити, уносить свою частку в конформізм і тоталітаризм; перший більш характерний для Заходу, другий – для Сходу. В. Франкл уважав, відштовхуючись від результатів емпіричних досліджень, що безглуздість життя частіше зустрічається серед молоді, ніж серед людей похилого віку, оскільки це пов'язано з відмовою від культурних традицій (Франкл, 1990). На думку В. Франкла, екзистенціальний вакуум є причиною встановлення диктаторських політичних режимів і нездорової атмосфери в суспільстві, спроба виходу з екзистенціального вакууму – впадіння в культ споживацтва, прагу грошей. Цей шлях властивий післявоєнному капіталістичному суспільству. В. Франкл засуджує його за те, що він підміняє набуття сенсу пошуком коштів, при цьому саме матеріальне багатство перестає слугувати певній меті. Зростання злочинності та суїцидів, поширення алкоголізму й наркоманії, культ грошей і споживацтва – це основні наслідки безглуздості життя. Ерік Фромм розвинув дюркгеймівську лінію аналізу аномії за рахунок звернення до психопатологічних проявів у здоров'ї людини (Фромм, 2004). Він доходить висновку про поширення соціально-психологічної хвороби – байдужості до іншої особистості. Форми її прояву – нарцисизм, некрофілія, садизм і мазохізм. Причини їх існування приховані в соціокультурних практиках, які формують «хворих людей». Прикладами можуть бути економоцентризм і технократизм, які сьогодні є доволі розповсюдженими. Індустріальна «мегамашина» пригнічує й підпорядковує собі людину, від чого вона стає схильною до таких патологій.

Е. Фромм виходить з ідеї наявності загальних, універсальних, які можна застосувати до всього людства, критеріїв душевного здоров'я, що мали місце в будь-яку епоху (Фромм, 2004). Аномія – це психічне відхилення в розвитку, соціальна хвороба, стрімко поширюється в сучасному світі. На думку вченого, важливим аспектом є те, що аномія – це не просто відхилення від установлених у соціумі порядків, це психопатологія особистості, порушення природних, біологічних підвалин життєдіяльності особистості. Фактично Е. Фромм і В. Франкл ставлять

проблему руйнування здоров'я людини в аномічних умовах, і сьогодні вона залишається відкритою і доволі складною проблемою здорового психосоматичного буття людини в соціумі.

Причиною непристосованості людини до життя в суспільстві є невідповідність характеру індивіда типовому характеру епохи, у якій він живе. Відповідно до типології американського соціолога і психолога Д. Рісмана, у будь-якому суспільстві трапляються «орієнтовані ззовні», «орієнтовані зсередини» і «традиційно орієнтовані» індивіди (Riesman, 1950). У результаті певна частина людей, які не відповідають типу характеру, що переважає в цьому суспільстві, можуть бути або аномічними, або автономними. Автономні здатні самостійно пристосовуватися до панівних у суспільстві поведінкових норм. Якщо ж людям не вдається адаптуватися до суспільних норм, вони стають аномічними (Riesman, 1950). Слабким місцем теорії є неврахування Д. Рісманом діяльності інститутів соціалізації особистості, які примусово прищеплюють певні норми і цінності життя в суспільстві. Проте його теза може бути інтерпретована в руслі класичної традиції: високі темпи соціокультурних і техніко-технологічних змін сприяють дезадаптації індивіда й утворенню аномії.

Ще одним фактором формування аномії, який негативно позначається на здоров'ї людини, є конфлікт культур і швидкий темп соціальних змін у сучасному суспільстві. Культурний конфлікт відбувається, коли людина втрачає життєві орієнтири й цінності, що стимулює її жити тільки сьогоднішнім; по-друге, досвід відсутності норми походить від швидких соціальних змін, що руйнують почуття життєвої опори, яке прийшло з раніше засвоєних цінностей і вірувань. Варто розрізнати два види культурних конфліктів, зокрема один із них зустрічається в індивідів, що соціалізувалися в абсолютно різних культурах, він проявляється при захисті власних інтересів або в суперечці з приводу певних явищ, ситуацій, предметів. Такий міжкультурний конфлікт може виникнути, коли очікування певної поведінки від інших індивідів, зумовленої їхнім культурним походженням, не виправдовуються. Цей конфлікт призводить до аномії, викликаної прогалиною в суспільних відносинах, нерегульованістю культурних контактів. Цей тип конфліктів загалом піддається

раціоналізації й контролю, як політика мультикультуралізму, хоча, як показує нинішній час, вона не досить успішна. С. Хантінгтон у праці «Зіткнення цивілізацій» стверджує (Хантінгтон, 2003), що головним процесом світової політики після Холодної війни буде конфлікт культурних і релігійних ідентичностей. Конфлікт культурних цінностей може викликати й протиправну поведінку, що яскраво проявляється на прикладі субкультуризації злочинності, коли мафіозні групи організовані за етнічним принципом. Другий вид культурних зіткнень – це конфлікт між представниками однієї культури, яка стала розколюватися на дві в результаті якихось трагічних змін у суспільстві, тобто внутрішньокультурний конфлікт, унаслідок якого з'явилась «культурна травма». Такого роду конфлікти можуть руйнувати навіть відносини членів однієї сім'ї, вони практично не піддаються раціоналізації. Саме другий тип найбільш небезпечний в аспекті аномії, оскільки він руйнує культуру й суспільство зсередини. Це корінним чином відрізняється від розуміння конфліктів С. Хантінгтоном, який недостатньо повно враховує можливості трансформації культури під впливом внутрішньої деструкції, іманентних конфліктів. Загалом культурний конфлікт може бути викликаний агресивними процесами модернізації й вестернізації, що полягають у трансляції цінностей західної культури, які вступають у протиріччя з традиційною культурою суспільства. Культурний конфлікт здатний викликати зростання аномії за рахунок «розмивання» культурної ідентичності. Аналіз сучасного стану соціального буття людини наводить на думку щодо наявності прямого зв'язку між аномією та поширеністю психічних хвороб, що можна назвати аномічною депресією як наслідком аномії на рівні особистості, а саме почуття смутку, відчаю, апатії, дезорієнтації, фрустрації, відчуття втрати життєвих цілей, підвищену агресивність і схильність до алкоголізму й суїциду. Його відмінність від дюркгеймівського трактування аномії як наслідку еволюції суспільства полягає в тому, що модернізація сама по собі абсолютно не обов'язкова для формування аномії, важливим є вплив чужої культури, руйнування традиційного способу життя й дезорієнтація людини. У сучасному суспільстві можна спостерігати «експорт» аномії в окремі культури й суспільства за допомогою навмисно незавершеною модернізації.

Ще одна проблема, пов'язана з буттям людини в сучасному соціумі, полягає в тому, що концентрація на турботі про здоров'я означає знецінення турботи про душу і розум, проте релігійне поняття про вічне життя (порятунок) на небі замінюється на високу тривалість життя на землі. Такого роду сприйняття людини відображає загальний процес секуляризації культури, що теж позначається на її світосприйнятті. Сучасний розвиток біотехнологій уже в недалекому майбутньому цілком може уповільнити старіння населення, що призведе до одночасного співіснування на планеті безлічі абсолютно різних поколінь з відмінними один від одного цінностями й нормами. Питання про те, як вони будуть працювати і здобувати кошти для існування, де будуть жити, як проводити час і взаємодіяти в суспільстві, так само як і багато інших, залишаються відкритими. Цілком можливо, що незмінюваність громадських політичних, економічних, культурних еліт призведе до стагнації й розвалу. У цьому сценарії ціннісні конфлікти будуть лише наростати й розхитувати суспільство.

Більше того, ці біотехнологічні практики можуть стати основою формування нових суспільних відносин. Не випадково Ф. Фукуяма в роботі «Наше постлюдське майбутнє» говорить про зміну всього суспільства та всієї культури загалом, якщо зміниться біологічна природа людини (Фукуяма, 2004). Переносячи його міркування в цікаву для нас сферу, варто відзначити таке: норми й цінності знецінюються тому, що знецінюється сама людина як біосоціокультурна істота. Вона перетворюється в «одухотворений механізм», який можна змінювати відповідно до якимось вимог. Цій меті слугують нейрофармацевтика, гена інженерія, біотехнології. Якщо в людині щось «не так», завжди можна звернутися до досягнень науково-технічного розвитку.

Усе це дає змогу виключити зовнішню особистість із процесів виховання й освіти: наскільки буде потрібен педагог, якщо його можна замінити інформаційним пристроєм, комп'ютером або планшетом; утрачається значимість лікаря, якщо він може бути замінений набором лікарських засобів; як не сумно звучить, але підступному знеціненню піддається й роль батьків, на заваді їхнього виховання, з одного боку, постають електронні пристрої як досягнення високих технологій, а з іншого – нові норми

ювенальної юстиції у взаємовідносинах батьків і дітей. Утрачається авторитет, розуміння потрібності й важливості соціальних статусів і ролей, а слідом за цим зникає й цінність людського життя. Тому з точки зору аномічної особистості немає нічого кошмарного в евтаназії, самогубстві або будь-якій іншій формі самодеструктивної поведінки. Звісно ж, що саме це є ключовою небезпекою аномії. Отже, якщо знеціненню підлягають вітальні цінності, то це загрожує не лише здоров'ю людини, а й самій її антропосоціальної сутності.

Висновки. Отже, аномія може бути інтерпретована як механізм створення й підтримки політичного панування на фоні матеріального зубожіння та різкого збільшення кількості захворювання психосоматичного характеру. Аномія як духовна патологія зазвичай викликається поєднанням персональних внутрішньоособистісних і соціальних чинників, які можуть як доповнювати один одного при формуванні аномії, так і діяти різноспрямовано. Виникненню аномії можуть сприяти когнітивні чинники, які впливають на навчання й розуміння, емоційні чинники, що спотворюють розуміння навколишнього світу, а також незалежні від групи думки та вірування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газнюк Л.М., Семенова Ю.А. Здоровье – боль – болезнь: философско-антропологический и социокультурный контексты. *Здоровье. Личность. Общество* : сборник научных трудов / сост. А.В. Алёшичева. Харьков : Финарт, 2014. С. 118–262.
2. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва : Прогресс, 1990. 368 с.
3. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. Москва : АСТ, 2004. 635 с.
4. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее. Последствия биотехнологической революции. Москва : АСТ, 2004. 352 с.
5. Хамфри Н. Сознание. Пыльца души. Москва : Карьера Пресс, 2014. 304 с.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : АСТ, 2003. 603 с.
7. Deffem M. Anomie. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Edited by G. Ritzer. Oxford : Blackwell Publishing, 2007. P. 144–146.
8. Srole L. Social Integration and Certain Corollaries: An Exploratory Study. *American Sociological Review*. Washington, 1956. Volume 21. № 6. P. 709–716.

9. MacIver R.M. The Ramparts We Guard. New York : The Macmillan Company, 1950. 152 p.

10. Riesman D., Reuel D, Glazer N. The Lonely Crowd. New Haven : Yale University Press, 1950. 386 p.

REFERENCES

1. Gaznjuk L.M., Semenova Ju.A (2014). Zdorove – bol – bolezn: filosofsko-antropologicheskij i sociokulturnyj konteksty [Health – pain – disease: philosophical, anthropological and sociocultural contexts]. *Zdorove. Lichnost. Obshhestvo: sbornik nauchnyh trudov (Health. Personality. Society: collection of scientific papers)* (pp. 118–262). Harkov : Finart [in Russian].

2. Frankl V. (1990) Chelovek v poiskah smysla [A man in search of meaning]. M. : Progress [in Russian].

3. Fromm Je (2004). Anatomija chelovecheskoj destruktivnosti [Anatomy of human destructiveness]. M. : AST [in Russian].

4. Fukujama F. (2004). Nashe postchelovecheskoe budushhee. Posledstvija biotehnologicheskoy revoljucii [Our posthuman future. Consequences of the biotechnology revolution]. M. : AST [in Russian].

5. Hamfri N. (2014). Soznanie. Pylca dushi [Consciousness. Soul dust]. M. : Karera Press [in Russian].

6. Hantington, S. (2003). Stolknovenie civilizacij [Clash of civilizations]. M. : AST [in Russian].

7. Deflem M. (2007). Anomie. The Blackwell Encyclopedia of Sociology (pp. 144–146). Edited by G. Ritzer. Oxford : Blackwell Publishing.

8. Srole L. (1956). Social Integration and Certain Corollaries: An Exploratory Study. *American Sociological Review* (Vol. 21, № 6) (pp. 709–716). Washington.

9. MacIver R.M. (1950). The Ramparts We Guard. New York : The Macmillan Company.

10. Riesman D., Reuel D., Glazer N. (1950). The Lonely Crowd. New Haven : Yale University Press.